

Rollová, Anna

Abraham Bloemaert v Národní galerii v Praze a v knize Jaapa Boltena

In: *Orbis artium : k jubileu Lubomíra Slavíčka*. Kroupa, Jiří (editor); Šeferisová Loudová, Michaela (editor); Konečný, Lubomír (editor). Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. 301-309

ISBN 9788021049727

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123961>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IV
ZNALECTVÍ, KRESBA, GRAFIKA

ABRAHAM BLOEMAERT V NÁRODNÍ GALERII V PRAZE A V KNIZE JAAPA BOLTENA

ANNA ROLLOVÁ

Příspěvek chce jubilantovi připomenout léta jeho odborné, vědecké činnosti v Národní galerii v Praze a spolupráci s Grafickou sbírkou, např. na společných výstavních projektech (Barokní umění z Národní galerie v Praze, Helsinky 1987), při níž mu zcela určitě byla blízká přesnost v každém ohledu. Řeč bude o Bloemaertových kresbách, jejich kopiích a kresbách jeho okruhu z majetku pražské Národní galerie, jednoduše o těch, které většinou prezentuje Boltenův dvoudílný soupis z roku 2007.¹ Jakkoli Jaap Bolten, zabývající se dílem Abrahama Bloemaerta (asi 1565–1651) dlouhá léta, patří mezi přední badatele a zmíněný soupis je nesporně velmi důležitou, úctyhodnou prací a oporou pro další bádání, ukazuje se na tomto příkladu, jak je požadavek preciznějšího zachycení rozsáhlého výtvarného díla (soupis má 1705 položek) nad možností jednoho badatele. Negativním rysem každé dlouhodobě vznikající publikace tak monumentálního soupisového typu je ztížená možnost pružného reagování na změny v údajích, získaných v poměrně dávné minulosti (např. před třiceti lety). Na druhé straně ovšem existence moderních komunikačních prostředků přesvědčuje o možnosti snadnějšího navázání spolupráce s majiteli výtvarných děl, zejména pokud jde o veřejné instituce, a to ještě před publikováním dat.

Cílem následujících řádků však rozhodně není kritika, ale jako kurátorka starých nizozemských kreseb v pražské Národní galerii se pochopitelně chci vyjádřit ke zcela konkrétním rozdílům mezi publikovaným soupisem a skutečností. Příspěvek se tudíž bude zabývat pouze doplněním a upřesněním dat a znovu zdůrazňuji, že nikterak nezpochybňuje práci Jaapa Boltena, pouze apeluje na důležitost spolupráce.

Začneme Bloemaertovými originály:

1. Jako bezproblémové se nám představuje v Boltenově katalogu (č. kat. 543) zařazení kresby, dobře známé z literatury, a to *Neptun a Amfitrité (?) s Tritony; na obloze přilétající Merkur* (inv. č. K 8672), která náleží do Bloemaertovy série několika výjevů s mořskými bohy a bohyněmi, chovaných v různých sbírkách [obr. 1].² Kompozičně nejbližší pražskému listu je *Neptun a Amfitrité* z pařížského Louvru, kresba shodné techniky a poněkud menších rozměrů (inv. č. 22.485). Postavy mořských božstev jsou v obou těchto případech soustředěny do poměrně celistvého útvaru uprostřed vodní plochy. Zatímco v pařížském listu dvojice putti na obloze sype květy na milenecké páry, v pražské kresbě postavička Merkura, letícího v oblacích, je připomínkou jeho žertu (ukradl Neptunovi trojzubec).³ Walther Bernt určuje námět jako *Neptun s Tritony*, Karel G. Boon jako *Neptun a Amfit-*

Obr. 1: Abraham Bloemaert, *Neptun a Amfitrité (?) s Tritony; na obloze přilétající Merkur*; kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 2: Abraham Bloemaert, *Stojící biskup*, kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

rité (?) s Merkurem na obloze, Jaap Bolten jako *Neptun s Néreidkami a Tritony, Merkur na obloze* (1620–1630).⁴

2.–4. Pod čísly katalogu 861–881 uvádí Bolten „*Models in ecclesiastical robes*“ – skupinu Bloemaertových studií známých pod označením *Biskup*. Hned první položku (č. 861) představuje *Stojící biskup* (1620–1630) z Národní galerie v Praze s inv. č. K 9433recto [obr. 2]. Jde o oboustrannou kresbu – protějšek (inv. č. K 9433verso) má Bolten jako č. 877 s označením *Klečící biskup* (1615–1625), spíše tedy upřednostňujeme název *Klečící stařec – studie ke Klanění tří králů* [obr. 3]. Rozměry obou Bolten nedopatřením uvádí jako 275 x 117 mm, správná šířka však činí 195 mm. Také provenience je ve skutečnosti bohatší: majitelem listu byl nejen Karl Eduard von Liphart (Lugt 1687), uvedený Boltenem, ale i Reinhold von Liphart (Lugt 1758) a MUDr. František Macháček, Praha. Jejich seznam by Bolten nalezl v katalogu nizozemských kreseb vydaném v Praze roku 1993, k němuž však nepřihlédl, ačkoli je v něm na s. 31–37 otištěno anglické znění. Na výstavě, kterou katalog doprovázel, byl také list poprvé vystaven oboustranně.⁵ Pokud se týká studie *Klečící biskup*, není tedy pravdivý odkaz Jaapa Boltena na výstavní katalogy vydané v Praze 1977 a v Helsinkách 1987 (tam dokonce údajně s vyobrazením), jelikož tato kresba byla na obou výstavách přítomna pouze „neviditelně“ jako zakrytý rub *Stojícího biskupa* a ani nebyla v žádném z katalogů zmíněna. Boltenovy odkazy na literaturu k těmto kresbám, jak dále uvidíme, patří pro milovníka přesných údajů snad k nejsilnějším zážitkům.⁶ V literatuře k oběma studiím souhlasí údaj o mém článku, otištěném v Bulletinu Národní galerie v roce 1991. V něm však Bolten přehlédl zřetelnou zmínku o třech kresbách „*biskupů*“ ve vlastnictví Národní galerie, jelikož kromě dvou výše uvedených je pojednáno i o třetí studii *Sklánějíciho se biskupa*, včetně upozornění na její vystavení v Helsinkách [obr. 4].⁷

Obr. 3: Abraham Bloemaert, *Klečící stařec* – studie ke *Klanění tří králů*, kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 4: Abraham Bloemaert, *Sklánějící se biskup*, kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Tuto třetí kresbu ale Jaap Bolten ve svém soupisu nemá. *Sklánějící se biskup* s inv. č. DK 5474 je v Národní galerii od roku 1951, a roku 1987 byl tedy uveden do literatury.⁸ K dřívějším majitelům listu patřili opět Karl Eduard von Liphart a Reinhold von Liphart.

5. V oddílu nazvaném „*Allegorical Representations*“ zmiňuje Bolten na s. 209, v pozn. 1: „*In the Prague National Gallery there is a drawing representing Patientia as an Ally of Justice, attributed to Abraham Bloemaert in Rollová 1995*“ (inv. č. K 57609).⁹ A pokračuje: „*Although this drawing is very close to Bloemaert's style, it is in my opinion not by him.*“ Nikterak tu nechci obhajovat své připsání této kresby Bloemaertovi; za dobu více než dvacetiletého působení v pražské Národní galerii jsem byla několikrát svědkem neshod mezi historiky umění, pokud se týká atribucí starých kreseb. Chci

naznačit, že renomovaný odborník Jaap Bolten může mít pochopitelně pravdu. Jde mi o jinou záležitost: Jaap Bolten neopírá svůj názor o znalost originálu kresby *Nespravedlnost, Podvod, Vlastní zájem, Hloupost (Ignorantia) a v pozadí Hněv (Ira) útočí na Spravedlnost, v jejíž blízkosti sedí Trpělivost (Patientia)*, kterou získala pražská Národní galerie roku 1989 [obr. 5]. To je jistě přípustné, ale mělo by se stát dobrým zvykem (a také se tak v literatuře děje) takovou skutečnost – tedy názor, získaný buď prostřednictvím reprodukce, nebo fotografie – uvést.

6. Pod č. 1428 představuje Bolten studii *Došková chalupa; dva trakaře v popředí* (1595–1605), verso: *Kráva, pohled zprava*. Zmiňuje se o jejím současném neznámém uložení,¹⁰ provenienci ze sbírky C. Hofstede de Groot a odkazem „*Leiden 1916A, no. 4*“ upozorňuje

Obr. 5: Abraham Bloemaert (připsáno), *Nespravedlnost, Podvod, Vlastní zájem, Hloupost (Ignorantia) a v pozadí Hněv (Ira) útočí na Spravedlnost, v jejíž blízkosti sedí Trpělivost (Patientia)*, kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 6: Abraham Bloemaert nebo Abraham Bloemaert – okruh, *Došková chalupa; dva trakaře v popředí*, kresba, papír; Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

na její uvedení v roce 1916 jako dílo H. Averkampy.¹¹

A nyní ke skutečnosti: kresba byla v roce 1978 zakoupena pražskou Národní galerií a od té doby je v ní deponována s inventárním číslem K 51046 [obr. 6]. Díky dvěma přípisům tužkou (verso) H. Averkampovi byla vedena pod jménem tohoto umělce. Jde o kresbu perem hnědým tónem, hnědě lavírovanou, místy se spodní kresbou grafitem, verso: zmíněná studie *Krávy* v provedení rudkou.¹² Svůj názor k autorství vyslovil při své návštěvě v roce 1987 Vadim Sadkov přípisem tužkou na vědecké kartě: „*Cercle de Abr. Bloemaert – V. Sadkov 1987*“. Tento názor byl v Národní galerii v letech 1990–1992 akceptován a studie je vedena jako Abraham Bloemaert – okruh. Může se však jednat i o vlastní kresbu Abrahama Bloemaerta.

Následují kopie a práce Bloemaertova okruhu:

7. Jaap Bolten uvádí v katalogu pod č. 532 Bloemaertovu kresbu *Svatba Pélea a Thetidy* (1592–1594), chovanou ve sbírce Bibliothèque municipale v Rouen. Jako příbuzné dílo, pravděpodobně kopii, zmiňuje coby položku 1, č. 532a stejnojmennou kresbu z pražské Národní galerie. Vše je v pořádku kromě uvedeného inventárního čísla, Jaap Bolten používá staré DK 3046, označující list od jeho převzetí ze sbírky Uměleckoprůmyslového muzea v Praze roku 1951 až do roku 1961, kdy byl převeden z inventáře DK do inventáře K 36809, a je tedy od té doby veden jedině pod tímto číslem [obr. 7]. Nikoli bez zajímavosti je jeho provenience: Andreas Boerner (Leipzig 1872); Vojtěch rytíř Lanna, Praha (Lugt 2773); Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze.

8. Pod č. 123 je Boltenem představena kresba *Odpočinek na útěku do Egypta* (1590–1595) s poznámkou o jejím neznámém uložení a možné ztrátě. Mezi příbuznými díly – kopiemi nebo slabšími verzemi – uvádí Bolten jako položku 3, č. 123c kresbu z pražské Ná-

rodní galerie s inv. č. K 5457. Ta však ve zmíněné sbírce již od roku 1996 není, protože byla vrácena dědici původního majitele Jindřicha Waldese, jeho synu Jiřímu. Eliška Fučíková v roce 1967 uvádí, že kresba vychází z Bloemaertovy předlohy, uložené ve vídeňské Albertině, a rukopisně je shodná s pracemi Gerrita Pietersze.¹³

9. Jako č. 591 má Bolten Bloemaertovu kresbu *Kimón a Pero (Caritas Romana)* (1590–1592) s poznámkou o jejím neznámém uložení a možné ztrátě. Za příbuzná díla jsou označeny dva listy, a sice v Antverpách (soukromá sbírka) a v New Yorku (The Pierpont Morgan Library). V souvislosti s nimi jmenuje Bolten pod položkou 3, č. 591c stejnojmennou pražskou kresbu s inv. č. DK 4581, vykazující poněkud srovnatelné uspořádání scény, anonymní, více či méně současnou s předchozími, připisanou Bloemaertovi, která ale pravděpodobně není jeho dílem. Potud vyjádření Jaapa Boltena. Nutno dodat, že i tato kresba, deponovaná v Národní galerii od roku 1956, kdy byla zainventována jako dílo nizozemského kreslíře konce 16. století, změnila v roce 1962 inventární číslo, protože byla převedena na K 43182 [obr. 8]. Na výstavě *100 starých evropských kreseb*, konané v Národní galerii roku 1977, byla vystavena jako dílo Friedricha van Valckenborcha.¹⁴ Egbert Haverkamp-Begemann při své návštěvě Národní galerie v roce 1984 uvažoval o možné atribuci Fredericku Bloemaertovi. Tento názor byl později v pražské Grafické sbírce akceptován a kresba je tu vedena s označením Bloemaert, Frederick (?) nebo Bloemaert, Abraham – okruh.

10. Pod číslem 79 zmiňuje Bolten kresbu *Zvěstování pastýřům* (1610–1625) s poznámkou o jejím v současnosti neznámém uložení a možné ztrátě. V té souvislosti uvádí jako příbuzná díla dvě jiné verze z Bloemaertova ateliéru, pod položkou 2, 79b pražský list s inv. č. K 25629 [obr. 9].¹⁵ Ze starého nápisu na jeho rubu je patrné „[...] gesehen In Antwer-

Obr. 7: Abraham Bloemaert – kopie, *Svatba Pélea a Thetidy (Hostina bohů)*, kresba, papír, Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 8: Frederick Bloemaert (?) nebo Abraham Bloemaert – okruh, *Kimón a Pero (Caritas Romana)*, kresba, papír, Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 9: Abraham Bloemaert – okruh, Zvěstování pastýřům, kresba, papír, Národní galerie v Praze.
Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 11: Abraham Bloemaert – okruh, Svatá rodina se sv. Alžbětou a malým Janem Křtitelem, kresba, papír, Národní galerie v Praze.
Foto: Národní galerie v Praze.

Obr. 10: Abraham Bloemaert – kopie, Poseidon a Amyclone, kresba, papír, Národní galerie v Praze. Foto: Národní galerie v Praze.

ben Anno 1617 zu gutes gedächtnis“, na podložce je novodobý přepis tužkou „Nach A. Bloemaert (T. Gerszi)“.

Pražská Národní galerie vlastní i některé kopie podle Abrahama Bloemaerta, avšak jejich kvalita není taková, aby zde v tomto článku či v Boltenově soupisu byly uvedeny. Někdy se v tom případě jedná o pozdější kopie podle rytin, jejichž předlohami byly Bloemaertovy kresby, např. podle Bolswertovy rytiny sv. Makaria Egyptského (*Sylva anachoretica*, 1619).¹⁶ Tomuto zjištění se však vymykají dva listy, u Boltene nevedené, které rozhodně stojí za zmínku:

11. První z nich je námětově *Poseidon a Amyclone* s inv. č. K 1129 [obr. 10] – kresba perem hnědým tónem, hnědě a šedě lavírovaná, 187 x 190 mm, kruhový formát, provenience: razítko Vojtěch Lanna (Lugt 1660).¹⁷

Kresba byla získána darem Vojtěcha Lanny roku 1888 a zainventována jako dílo Bartolomea Sprangera. Pod jeho jménem ji publikovala veškerá starší literatura.¹⁸ Teprve Eliška Fučíková v roce 1967 kresbu označila za kopii rytiny podle Abrahama Bloemaerta, rukopisně shodnou s pracemi Gerrita Pietersze.¹⁹ List je nyní v Národní galerii veden jako Abraham Bloemaert – kopie.

12. Druhým listem je *Svatá rodina se sv. Alžbětou a malým Janem Křtitelem* s inv. č. K 46694 [obr. 11] – kresba perem hnědým tónem, místy grafitem, hnědě lavírovaná, 318 x 248 mm, vedená od zakoupení roku 1976 pod atribucí Abraham Bloemaert – okruh. Vadim Sadkov v roce 1987 se ji pokusil spojit se jménem Gerrita Pietersze.²⁰

ABRAHAM BLOEMAERT IN THE NATIONAL GALLERY IN PRAGUE AND IN THE BOOK BY JAAP BOLTEN (ANNA ROLLOVÁ) – SUMMARY

This paper deals with Bloemaert's drawings, their copies and drawings from his circle in the property of the National Gallery in Prague. Most of them are documented in a two-volume list by Jaap Bolten, published in 2007 (note 1). Even if Jaap Bolten, who has studied Abraham Bloemaert's work for years, belongs to the leading experts and his above mentioned list is a very important and respectable work and a crucial source for the next research, this example shows that a single researcher is hardly capable of describing such extensive work more precisely (there are 1705 items to the list). These comments are not intended to criticize, but as I work as a curator of the collection of old Netherlandish drawings in the National Gallery in Prague, I would like to express my opinion of the differences between the reality and the list published. That is why this text is to add some more data and to specify some of them.

Navigation through the text as follows: B stands for the data by Jaap Bolten, NG stands for the real state in the National Gallery in Prague, in case it differs from B. For detailed information see the text in Czech.

Neptune and Amphitrite (?) with Tritons; Mercury Approaching in the Sky

B – Cat. Nr. 543, Inv. Nr. K 8672.

NG – Literature: at B missing: Rollová, *Nizozemské kresby* (note 3), Cat. Nr. 4.

Standing Bishop (two-sided drawing with Nr. 3)

B – Cat. Nr. 861, Inv. Nr. K 9433recto.

NG – size: 275 x 195 mm; provenience: except for the data by B also Reinhold von Liphart (Lugt 1758) and MUDr. František Macháček, Prague; literature: at B missing: Rollová, *Nizozemské kresby* (note 3), Cat. Nr. 2.

Kneeling Bishop (Old Man Kneeling – study for Adoration of the Magi)

B – Cat. Nr. 877, Inv. Nr. K 9433verso.

NG – size and provenience: see previous drawing; literature: at B missing: Rollová, *Nizozemské kresby* (note 3), Cat. Nr. 3; B states by mistake Brabcová (note 6), Daniel – Preiss – Rollová – Seifertová – Slavíček (note 6).

Leaning Bishop (verso: drawing of female figures printed)

B – no mention.

NG – Inv. Nr. DK 5474, red chalk, red-brown wash heightened with white, size: 218 x 168 mm; provenience: Karl Eduard von Liphart, Reinhold von Liphart; acquired 1951; literature: Daniel – Preiss – Rollová – Seifertová – Slavíček (note 6), p. 42, Cat. Nr. 65 (with illust.), another illust. p. 32, english translation p. 120; Rollová, Abraham Bloemaert (note 7), p. 124–125.

A Thatched Cottage; Two Wheelbarrows in the Foreground (verso: *A Cow, Seen from the Right*)

B – Cat. Nr. 1428, “*present whereabouts unknown*”.

NG – Inv. Nr. K 51046, pen with brown ink, brown wash, in places an underdrawing in graphite, verso: Red chalk; size: 223 x 187 mm; acquired in 1978. Vadim Sadkov during his visit 1987: “*cercle de Abr. Bloemaert – V. Sadkov 1987*”.

Copies and works of Bloemaert’s circle:

The Marriage-feast of Peleus and Thetis

B – Cat. Nr. 532a, Inv. Nr. DK 3046.

NG – Inv. Nr. K 36809 (in 1961 transferred from Nr. DK 3046), acquired 1951; provenience: Andreas Boerner (Leipzig 1872); knight Vojtěch Lanna, Prague (Lugt 2773); Museum of Decorative Arts in Prague.

Rest on the Flight to Egypt

B – Cat. Nr. 123c, Inv. Nr. K 5457.

NG – in 1996 returned to the heir of the original owner Jindřich Waldes, his son Jiří.

Cimon and Pero (Charitas romana)

B – Cat. Nr. 591c, Inv. Nr. DK 4581, “*attributed to Bloemaert but probably not by him*”.

NG – Inv. Nr. K 43182 (in 1962 transferred from Nr. DK 4581), acquired 1956; literature: Brabcová (note 6), Nr. 74, as Friedrich van Valckenborch. Egbert Haverkamp-Begemann during his visit in 1984 thought of possible attribution to Frederick Bloemaert.

Poseidon and Amymone

B – no mention.

NG – Inv. Nr. K 1129, pen with brown ink, brown and grey wash; size: 187 x 190 mm (circular format); provenience: stamp of Vojtěch Lanna (Lugt 1660); acquired as a donation from knight Vojtěch Lanna in 1888 and deposited as a work of Bartolomeo Spranger; literature: Bergner, *Katalog Obrazárny v Domě umělců* (note 18) and Kramář – Novotný (note 18) as Bartolomeo Spranger; not until Fučíková (note 13), p. 50, as a copy of engraving after Abraham Bloemaert, style identical with the works of Gerrit Pietersz.

The Holy Family with St. Elisabeth and Infant John Baptist

B – no mention.

NG – Inv. Nr. K 46694, pen with brown ink, in places in graphite, brown wash; size: 318 x 248 mm; acquired 1976 and deposited as Abraham Bloemaert – Circle. Vadim Sadkov during his visit in 1987: “*G. Pieters (?) – V. Sadkov*”.

- 1 Jaap Bolten, *Abraham Bloemaert c. 1565–1651. The Drawings*, vol. I, *Catalogue*; vol. II, *Illustrations*, Leiden 2007. Číslo vyobrazení v druhém dílu odpovídají číslům katalogu prvního dílu; ve svém pojednání nebudu na tato vyobrazení odkazovat, u všech uvedených kreseb jsou v pořádku. Poté, co vyšel tento Boltenův soupis a roku 1993 katalog Marcela Roethlisbergera, obsahující 209 Bloemaertových obrazů a 624 tisků (Marcel Georges Roethlisberger, *Abraham Bloemaert and His Sons. Biography by Marten Jan Bok*, I–II, Doornspijk 1993), připravují na rok 2010 společně Centraal Museum v Utrechtu a Museum Boijmans Van Beuningen v Rotterdamu velkou výstavu tohoto umělce. Viz <http://www.codart.nl/news/298>, vyhledáno 5. 6. 2008.
- 2 V pražské Národní galerii je od roku 1943.
- 3 Anna Rollová, *Nizozemské kresby 16. a 17. století*, kat. výst., Praha 1993, s. 9, č. kat. 4.
- 4 Walther Bernt, *Die niederländischen Zeichner des 17. Jahrhunderts*, I, München 1957, č. kat. i obr. 74. – Karel G. Boon, *The Netherlandish and German Drawings of the XVIIth and XVIIIth Centuries of the Frits Lugt Collection*, vol. II, *Addenda, Indexes*, Paris 1992, s. 57, č. II. – Bolten (pozn. 1), vol. I, č. kat. 543, s. 192; vol. II, obr. 543, s. 250.
- 5 Rollová (pozn. 3), č. kat. 2 a 3.
- 6 Jana Brabcová, *100 starých evropských kreseb. Grafická sbírka Národní galerie v Praze*, kat. výst., Praha 1977, jako č. kat. 51 uvádí recto *Stojícího biskupa*, verso nezmiňuje. – Anna Rollová, text a hesla k nizozemským kresbám, in: Ladislav Daniel – Pavel Preiss – Anna Rollová – Hana Seifertová – Lubomír Slavíček, *Barokin Taidetta Prahān Kansallissalleriasta*, kat. výst., Helsinki 1987, s. 42, č. kat. 64 na s. 92 (uvedeno recto, ale verso nezmiňuje; tzn. pod č. 64 je vedena pouze kresba *Stojícího biskupa*).
- 7 Anna Rollová, Abraham Bloemaert and His Son Hendrik: Two Unpublished Drawings, *Bulletin of the National Gallery in Prague* 1, 1991, s. 124–125. – Daniel – Preiss – Rollová – Seifertová – Slavíček (pozn. 6), s. 42, č. kat. 65 na s. 92 a v anglickém znění katalogu s kompletními technickými údaji s. 120, se dvěma obr. na s. 32 a č. 65 na s. 92.
- 8 Původně byl v Národní galerii veden jako dílo italského (?) kreslíře konce 17. století a na příbuznost listu s kresbou *Stojící biskup* upozornil roku 1986 kolega Martin Zlatohlávek, jak je uvedeno v Rollová, Abraham Bloemaert (pozn. 7), s. 124–125. Studie je provedena rudkou, lavírovaná červenohnědým tónem, bíle vysvětlovaná, má rozměry 218 x 168 mm, verso: otisk kresby ženských postav.
- 9 Anna Rollová, Abraham Bloemaert's Patientia as an Ally of Justice, *Bulletin of the National Gallery in Prague* 5–6, 1995–1996, s. 46–52, 201–205.
- 10 „Present whereabouts unknown.“
- 11 *Tentoonstelling van Teekeningen van Oud-Hollandsche Meesters uit de Verzameling van Dr. C. Hofstede de Groot. Teekeningen uit den Tijd vóór Rembrandt en van Meesters die niet onder Rembrandt's Invloed staan; benevens enkele Gezichten op Kasteelen in de Omgeving van Leiden* (8th March–7th April, 1916).
- 12 Rozměry listu: 223 x 187 mm, sběratelská značka C. Hofstede de Groot (Lugt 561). Na podložce přips tužkou: „*Abrah. Bloemart. Smlg Hofst. de Groot.*“
- 13 Eliška Fučíková, *Kresby z doby mezi renesancí a barokem. Nizozemští a němečtí mistři 2. poloviny 16. a počátku 17. století v československých sbírkách* (kandidátská disertace), Praha 1967, s. 51.
- 14 Brabcová (pozn. 6), č. kat. 74.
- 15 Kresba perem černým tónem, šedě lavírovaná, bíle vysvětlovaná, ve špatném stavu (hnědé skvrny, proděravěna). Do Národní galerie byla získána roku 1949 z Národního muzea v Praze.
- 16 Obr. rytiny v Jaap Bolten, Macarius or Marcus? Notes on Abraham Bloemaert's Drawings of Anchorites, *Delineavit et Sculptit* 1989, 2, s. 11–19, obr. 4 na s. 12.
- 17 Na zadní straně část nápisu perem hnědým tónem: „*Spranger*“ (z toho *Sp* je zachováno částečně).
- 18 Pavel Bergner, *Katalog Obrazárny v Domě umělců Rudolfinum v Praze*, Praha 1912, č. 1167/5, s. 348. – Text Pavla Bergnera, in: Pavel Bergner – Karel Chytil, *Rudolf II. Výstava děl jeho dvorních umělců a podobizen osobností jeho dvora*, kat. výst., Praha 1912, č. 261/4, s. 72. – Vincenc Kramář – Vladimír Novotný, *Výstava kreseb českých mistrů XVII. a XVIII. stol.*, kat. výst., Praha 1934, č. 2, s. 7.
- 19 Fučíková (pozn. 13), s. 50.
- 20 Přips tužkou na paspartě „*G. Pieters (?) – V. Sadkov*“.

